

הרב עדיאל אסייג

הוצאת בקבוקים מפח מחזור לצורך שימוש אישי

ראשי פרקים

א. דין קניין חצר	3. יאוש מעיקרא של חברת האיסוף
1. מתי חצירו של אדם קונה לו?	ד. הוצאת בקבוק על מנת להחזיר בקבוק גדול יותר
2. מיכל המחזור - חצר המשתמרת?	ה. אם כבר עבר ולקח כיצד ישיב?
3. זכיית חברת האיסוף (השוכר)	ו. כאשר המיכל מלא ומוצא חפצי מחזור ליד המיכל?
ב. בקשת רשות מחברת האיסוף	ז. מצא בתוך מיכל מחזור דבר שלא אמור להגיע למחזור?
ג. שלילת היתרים שונים	ח. סיכום
1. שוויים של הבקבוקים	
2. אי-הקפדת חברת האיסוף	

בשנים האחרונות תופעת המחזור תופסת תאוצה רבה. נכון להיום, מקבלת חברת האיסוף מייצרני הבקבוקים שלושים אגורות (לפי מספר הבקבוקים) ותמורת בקבוק שאינו חייב בפקדון מקבלים בין אגורה וחצי לשתי אגורות (על פי משקל). באופן דומה נעשה גם בשאר חומרי הגלם הממוחזרים - קרטון, נייר וזכוכית. לאור כך עולה השאלה האם מותר לקחת מתוך המכלים חפצים המיועדים להגיע למחזור. לדוגמא, האם מותר לקחת ארגזים ממיכל לאיסוף קרטון לצורך מעבר דירה? האם מותר לקחת בקבוקים ממיכל האיסוף לצורך טיול?

ניסיון שנעשה לברר בין חברות האיסוף השונות האם הן מקפידות על כך לא העלה תמונה ברורה. יש שאמרו שכל עוד לוקחים לצרכים שאינם מסחריים אין להם כל התנגדות. יש שהסכימו בתנאי שלאחר השימוש החפץ יושב למיכל המחזור. שמעתי גם על כאלו שהתנגדו בתוקף ולא הסכימו אפילו לקחת על מנת להחזיר. לאור זאת, יש לברר האם מבחינה הלכתית מותר לקחת ממכלי המחזור חפצים המיועדים להגיע למחזור.

א. דין קניין חצר

1. מתי חצירו של אדם קונה לו?

במשנה (ב"מ יא,א) "ראה אותן רצין אחר מציאה, אחר צבי שבור, אחר גוזלות שלא פרחו, ואמר זכתה לי שדי - זכתה לו..." ובהמשך הגמרא (שם):

אמר רב יהודה אמר שמואל והוא שעומד בצד שדהו. ותקני ליה שדהו, דאמר רבי יוסי ברבי חנינא חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו, הני מילי בחצר המשתמרת, אבל חצר שאינה משתמרת, אי עומד בצד שדהו - אין, אי לא - לא... רב פפא אמר: דעת אחרת מקנה אותן שאני.

נמצא שלכ"ע חצר המשתמרת קונה לבעליה אף שלא מדעתו גם אם אינו עומד בצידה.¹ לגבי חצר שאינה משתמרת ישנן שתי לישנות בגמרא. לפי לישנא קמא בין במכר ובין במציאה החצר קונה לבעליה דווקא אם עומד בצידה. לפי לישנא בתרא אם יש דעת אחרת מקנה החצר קונה לבעליה אע"פ שאינו עומד בצידה.

הרי"ף (ב"מ ה,ב), הרמב"ם (מתנה ד,ח-ט) והשו"ע (ח"מ ר,א; רסח,ג) פסקו כלישנא קמא. לעומתם הרא"ש (ב"מ א,לא) הר"ן (יא, מדפי הרי"ף) והרמ"א (ח"מ ר,א) פסקו כלישנא בתרא.²

הש"ך (ר ס"ק א) כתב שנראה לו עיקר כרי"ף והרמב"ם, וכתב שכך סוברים רוב הראשונים, אך מסיק שכיון שהעיטור, הראב"ן ועוד ראשונים סוברים כרא"ש לכן אינו כדאי להכריע והוי ספיקא דדינא.

2. מיכל המחזור - חצר המשתמרת?

כעת עלינו לברר האם מכלי המחזור נחשבים חצר המשתמרת, ואז לכאורה לכו"ע יקנו עבור בעל המיכל, או שמוגדרים כחצר שאינה משתמרת ואז יהיה תלוי במחלוקת השו"ע והרמ"א.³

הנתיבות (ח"מ ר ס"ק ג) כתב שאם יש מחיצות החצר מוגדרת כחצר משתמרת אע"פ שאינה נעולה במנעול.⁴ אולם בספר המקנה (קונטרס-אחרון ס' ל ס"ק ט) כתב (לגבי גט, אך ה"ה לנידון שלנו) שחצר מוגדרת משתמרת דווקא אם היא נעולה והמפתח בידו.

נמצא שמכל נעול לכ"ע זוכה לבעליו. כשיש למיכל מחיצות אך אינו נעול, תלוי במחלוקת הנתיבות והמקנה. נראה שמכיון שלדעת הנתיבות המיכל קונה עבור בעליו אע"פ שאינו נעול לכן אין לקחת ללא רשות.⁵

1. הראשונים נחלקו האם במציאה שבאה לשדהו צריך לומר 'תזכה לי שדי', דעת הרמב"ם (גזילה יז,ח וכ"פ השו"ע רסח,ג) שצריך לומר, ודעת הרא"ש (ב"מ ב,לא וכ"פ הרמ"א שם) שלא צריך. הש"ך (רסח ס"ק ד) כתב שבחצר משתמרת גם לדעת השו"ע א"צ לומר תזכה לי חצרי. יבואר לקמן שרוב מכלי המחזור מוגדרים חצר משתמרת ולכן לא צריך אמירה. נראה לענ"ד שגם במיכלי המחזור שאינם מוגדרים חצר משתמרת, השו"ע יודה שא"צ לומר תזכה לי חצרי (אלא שלדעתו צריך שהקונה יעמוד בצידה) שהרי הצבת המיכל נועדה למטרה זו והוי כאמירה. ונראה שכל מחלוקת הראשונים הנ"ל היא רק במציאה שהופעתה בשדה היא מקרית משא"כ בנידון שלנו.

2. הבי"ר (ר,א) דייק ברא"ש (ב"מ א,לא) שגם הוא מצריך לפחות שישתמר לדעת המקנה, אך אם לא משתמר אף לדעת המקנה אינו זוכה, וכן דעת הרמ"א (ר,א) והסמ"ע (שם ס"ק א), אך קצה"ח (שם ס"ק ב) כתב שהגהות מיימוני (מכירה ג,יב) סובר שבמתנה ל"צ אף דעת מקנה, מפני שעצם זה שאף אחד לא רשאי לזכות בזה חוץ מבעל החצר נחשב חצר המשתמרת. קצה"ח כתב שניתן לומר כך גם בדעת הרא"ש.

3. ואין לומר שמכיון שהמיכל הוא כלי המונח ברה"ר לא יזכה לבעליו (כמבואר בשו"ע ח"מ ר,ג) שהרי הסיבה שכלי ברה"ר לא קונה היא שאין רשות להניחו שם, אך בנידון שלנו יש רשות להניח את המכלים ברה"ר, וא"כ י"ל דהוי כלי המונח בסימטא שקונה לבעליו.

4. וז"ל הנתיבות שם "וראיה לזה, דהא כלים מטעם חצר הוא כמבואר בשטמ"ק, וא"כ קשה למאן דס"ל דבעינן דוקא בתוכה, א"כ כלי בסימטא אמאי קנה דהא לאו משתמרת הוא, ועומד בתוכה א"א בכלי, אע"כ דמחיצות הכלי כמחיצות החצר וחשיב כחצר המשתמרת." וכ"פ ערוה"ש (ר,ב)

5. ערוה"ש (ר,ב) כתב שגם אם הכלי פתוח מלמעלה נחשב חצר משתמרת. מדבריו נלמד שכ"ש במקרה שהמיכל סגור לגמרי, חוץ מפתח דרכו משליכים את הבקבוקים, נחשב חצר משתמרת למרות שניתן להוציא דרך פתח זה בקבוקים. ובפרט כשהפתח ממוקם בחלקו העליון של המיכל כך שכל עוד מפלס הבקבוקים לא הגיע עד כנגד הפתח קשה מאוד להוציא דרכו בקבוקים.

נמצא שמיכל נעול, או מיכל שאינו נעול אך יש לו מחיצות, מוגדר חצר המשתמרת וזוכה עבור בעליו גם אם אינם עומדים לידו. כאשר אין למיכל מחיצות (או שיש לו פחות מארבע מחיצות, דבר המצוי במכלי איסוף הקרטון) הוא מוגדר חצר שאינה משתמרת, אולם גם במקרה זה אין לקחת ללא רשות, מפני שלפי הרמ"א, בדעת אחרת מקנה החצר קונה עבור בעליה גם כשאינה משתמרת לדעת הקונה. כאשר אינה משתמרת אף לדעת המקנה, יש לחוש להגה"מ שהביא קצות-החושן ולדעת הרא"ש (לפי קצה"ח) הסוברים שגם באופן זה החצר קונה לבעליה.

3. זכיית חברת האיסוף (השוכר)

ישנן מספר שיטות בשאלה עבור מי זוכה חצר מושכרת: עבור המשכיר, השוכר, או עבור שניהם.⁶ לשיטות הסוברות שחצר שכורה זוכה עבור המשכיר או עבור שניהם לכאורה גם בקשת רשות לא תועיל, שכן הם אינם הבעלים, או אינם הבעלים היחידים של הבקבוק. אולם בנידון שלנו נראה שלפי כל השיטות המיכל השוכר זוכה עבור השוכר, שהרי בדיוק למטרה זו הוא שכור.^{7 8}

ב. בקשת רשות מחברת האיסוף

כאמור לעיל חברת האיסוף (הערייה או הרשות המקומית) זוכה בחפצי המחזור, ולכן אין לקחתם מהמיכל ללא רשות. כעת נברר האם מועילה בקשת רשות. היה מקום לומר שאפילו בקשת רשות לא תועיל, שהרי אם נאמר שכוונת המשליך להקנות לחברת האיסוף למטרת מחזור, נמצא שמקנה בתנאי שהבקבוק יימסר למחזור. אם כך אין בכוחם להרשות לקחת בקבוק שהרי ייתכן שהלוקח לא ימחזור, וכשלא עומדים בתנאי בטל הקניין למפרע.

אך נראה שאין כוונת המשליך להקנות את הבקבוק בתנאי, אלא להפקירו,⁹ אלא שבמקום להשליכו לפח הזבל הרגיל מעדיף להשליכו למיכל המחזור. גם אם נטען שכוונתו להקנות, נראה שלא נוחת לכך שמקנה דווקא בתנאי, אלא מכיון שבד"כ הבקבוק אכן מגיע למחזור - דעתו להקנותו בקניין גמור בלא תנאי. אפילו אם נתעקש לומר שמתוך רצונו לשמור על איכות הסביבה וכד' מקנה על דעת שימחזורו, נראה שעצם זה שאדם אחר משתמש בבקבוק שימוש נוסף זה עצמו סוג של מחזור, ולכן יועיל לבקש רשות מבעלי המיכל.

היה מקום לומר שלא לסמוך על בקשת רשות מהנציג שעונה למספר הטלפון המופיע על המיכל, שהרי הוא איננו הבעלים, אולם נראה שמכיון שהוא נציגם יש בסמכותו להכריע בשאלות מעין אלו.

6. להרחבה בזה עיין בשו"ע חו"מ סימנים: קצח,ה שיג,ג רס,ג ר,א בשו"ע ובנו"כ שם.

7. כן עולה מהש"ך בס' שיג ס"ק א, מהנתיבות בפתחה לסימן ר, מהלח"מ שכירות ז, כ ומקצה"ח שיג ס"ק א.

8. במקרים בהם מכלי המחזור מוצבים ע"י תאגידי המחזור (כפי שמצוי במכלי הבקבוקים הפזורים בערים וברשויות המקומיות) הרי המכלים מושאלים לעירייה או לרשות המקומית, וגם חצר מושאלת קונה לשואל כפי שמובא בנתיבות בפתחה לסימן ר. אם העירייה משאילה (ברשות) את המיכל לחברת האיסוף הרי שהמיכל יקנה לחברת האיסוף (או גם לחברת האיסוף).

9. ובכ"ז נחשב דעת אחרת מקנה. כ"כ הנ"י ב"מ ה,ב, והובא בד"מ רסח ס"ק ב ובש"ך שם ס"ק ט.

ג. שלילת היתרים שונים

1. שוויים של הבקבוקים

אין להתיר לקחת בקבוק ללא רשות בטענה שאינו שווה פרוטה, שהרי הבקבוקים החייבים בפקדון כן שווים פרוטה, שהרי שווי פרוטה הוא מס' אגורות בודדות¹⁰ ואילו עבור בקבוק החייב בפקדון מקבלת חברת האיסוף שלושים אגורות. אומנם הסמ"ע (חו"מ פ"ח ס"ק ב) כתב:

ואפשר לומר שבימיהן היו הפירות והקנינים בזול ובעד פרוטה היו קונים הרבה פירות ולכך היתה הפרוטה חשובה כממון, ולפי"ז בזמנינו דאין יכולין לקנות בפרוטה כי אם מעט מזער, מן הדין הוה לן למימר דאין קידושי אשה סגי בפרוטה, וצ"ע.

אך נראה שאין להקל על סמך דברי הסמ"ע הללו, שהרי גם הסמ"ע לא החליט זאת אלא סיים בצ"ע.¹¹ ועוד שגם אם נאמר כסמ"ע מ"מ יש איסור לגזול פחות משה פרוטה שהרי חצי שיעור אסור מהתורה,¹² ושווה פרוטה נאמר לעניין חיוב השבה. מטעם זה גם אין להתיר לקחת בקבוקים שאינם חייבים בפקדון.

2. אי-הקפדת חברת האיסוף

בירושלמי (דמאי ג, ב) מובא שהיו אמוראים שהקפידו לא לקחת אפילו דבר שאף אחד לא מקפיד עליו, כגון קיסם מחבילה או מגדר, וטעמם שאם כל אחד יקח, בסוף ישאר בעל החבילה והגדר בלא כלום. הב"י (חו"מ שנט, א) כתב בשם מקצת מהמפרשים שמדינא הדבר מותר ואמוראים אלו נמנעו רק ממידת חסידות¹³, וכ"פ בשו"ע (שם). אולם זה דווקא בדבר שאף אחד לא מקפיד עליו, כגון קיסם קטן מחבילה, אך הנידון שלנו אינו דומה לפי שאין להשוות קיסם לבקבוק הן מצד השווי, והן בשל העובדא שהמיכל מוצב במיוחד בשביל לקלוט את הבקבוק, לזכות בו ולקבל תמורתו מהיצרן משא"כ בקיסם, לכן אסור מדינא ולא רק ממידת חסידות.

נראה שגם אם נקבל את הטענה שברור שאינם מקפידים, בכ"ז יש לאסור שהרי נפסק בגמ' (ב"מ כא, א) כאביי שיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש, ומהתוס' (ב"מ כא, א) עולה שלשיטת אבבי יהיה אסור לקחת אוכל מחבירו אע"פ שיודע שחבירו יסכים לכך אח"כ.¹⁴ אולם הש"ך (שנח ס"ק א) הביא את דברי התוס' וכתב עליהם:

ואי לאו דמסתפינא הייתי אומר שמותר, ויאוש שלא מדעת שאני שגם אח"כ אינו מייאש אלא משום שאינו יודע היכן הוא ובע"כ הוא מתיאש א"כ אמרינן מעיקרא באיסורא אתי לידיה דבמה יקנה, אי ביאוש הא השתא אינו מתיאש

10. שווי פרוטה הוא 0.025 גרם כסף.

11. ועיין בבית-יעקב (סימן קיג) שחולק על הסמ"ע והקשה עליו מדברי הרשב"א (שו"ת החדשות ס' עו) ומדברי הריב"ש (ס' קנג). וכן ראה חזו"א (כתובות ס"י סז אות כ) שהקשה שזאת אומנם דעת רב יוסף בגמ' (קידושין יב, א) אולם למסקנת הגמ' אין הדבר כן אלא ערך הפרוטה קצובה בכל דור ודור. ועיין עוד בערוה"ש (אה"ע כז, ג) שכתב שחלילה לומר שבזמן הזה אין חשיבות בפרוטה וכו'.

12. כן נפסק בשו"ע חו"מ שמח, א ושו"ע חו"מ שנט, א.

13. תמוה מדוע במקרה שהבעלים ישארו ללא כלום אינו אסור מדינא? החזו"א דמאי ז ס"ק ה ביאר שהירושלמי מדבר במקרה שבעה"ב לא מקפיד אפילו אם יקחו הכל, לפי שזה לא שכיח, או שכאשר בעה"ב יגיע לידי הפסד יפרשו מלקחת, אך אם מקפיד אכן יש איסור מדינא.

14. וכן סוברים הגה"א ב"מ ב, ג והמרדכי ב"מ ס' תכה.

ואלו היה יודע שהוא אצלו לא מתייחס, משא"כ הכא כיון שידוע שיתרצה א"כ השתא נמי בהיתרא אתי לידיה דמסתמא אינו מקפיד על זה.¹⁵

נמצא שבמקרה בו ידוע שחבירו ישמח על כך שלקח לו אוכל, דעת התוס', הגה"א והמרדכי שאסור דיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש, לעומתם סובר הש"ך שמותר, מכיון שיש לחלק בין מצב בו כשיגלה זאת יתייחס בע"כ לבין מצב שיחפוץ בכך. בקצות-החושן (רסב ס"ק ט) הביא את הש"ך והעיר שהתוס' חולקים, ובסימן רט ס"ק ה כתב קצה"ח שאין דברי הש"ך מוכרחים והעיקר כדעת התוס'. לכן לדינא נראה שיש לחוש לדעת התוס' וקצה"ח.¹⁶ גם אם נטען שניתן להקל כמו הש"ך, מ"מ בנידון שלנו ייתכן שגם הש"ך יאסור, שהרי לא נראה שיש לחברת האיסוף עניין חיובי בכך שיקחו בקבוקים, ולכל היותר נוכל לומר שלא מקפידים, וייתכן שהש"ך התיר דווקא במקרה שכשיגלה שלקחו לו ישמח בכך.

3. יאוש מעיקרא של חברת האיסוף

התבאר לעיל שגם אם נאמר שיש אומדנא שלא אכפת לחברת האיסוף אם יקחו בקבוק מהמיכל, מ"מ לדעת התוס' וקצה"ח יהיה אסור לקחת, מכיון שיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש. אלא שאולי בכ"ז ניתן להקל. בגמ' (ב"מ כא:) ובשו"ע (חו"מ רסו) מובא שמכיון שדרך תמרים ותאנים ליפול מהעץ ולהיפסד, אם מצאם מתחת לעץ מותר לקחתם, וזה אף לדעת אביי הסובר שיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש. הטעם לכך הוא שכיון שדרכם ליפול מהעץ ולהיפסד הבעלים מתייאשים מהם מראש קודם שנפלו, ונמצא שיש יאוש מעיקרא. לכאורה היה מקום לומר שה"ה לגבי לקיחת בקבוקים מהמיכל, אם המציאות היא שיש אנשים הרגילים לקחת בקבוקים - מעיקרא חברת האיסוף מתייאשת. אך נראה שאין ראיה משם, שהרי שם הסיבה שמתייאש היא בגלל שאחר הנפילה התמרים ימאסו ושוב לא יהיה לו בהם צורך. דבר נוסף, דין זה לא נאמר במקרה שהתמרים עדיין על העץ, אלא במקרה שהתמרים כבר נשרו מהעץ, ורק אח"כ יהיה מותר לקחתם. אך בנידון דין הר"י הבקבוקים בתוך המיכל וודאי שיהיה אסור לקחתם בנימוק זה שהבעלים מודעים לכך שיש אנשים שרגילים להתיר לעצמם לקחת בקבוקים.¹⁷ ואכן גם לגבי תמרים ותאנים

15. האמרי-ברוך (סימן שנח) כתב שיש לעיקר סברת הש"ך מקור בדברי הרשב"א שהובא בשטמ"ק ב"מ כב. הראשונים הקשו מדוע רק מר זוטרא לא אכל מהפירות שהציע להם האריס ואילו מרימר ורב אשי כן אכלו? כתב על כך השטמ"ק (שם) "אבל הרשב"א תירץ... לפי שאומדן דעת הוא שאין בעל הפרדס מקפיד בכך וכך נהגו. דמאי למאי דאמרין בתוספתא... הבן שהיה אוכל משל אביו וכן עבד שהיה אוכל משל רבו קוצה ונותן פרוסה לבנו ולעבדו של אוהבו ואינו חושש משום גזלו של בעל הבית שכן נהגו..." אם נדייק בדברי הרשב"א והתוספתא הנ"ל נראה שההיתר הוא בתנאי שכך נהגו. נראה לענ"ד שכוונתם שכיון שרגילים לעשות כך לעיתים קרובות ומעולם הבעלים לא מיחו, לכן מותר ולא הוי יאוש שלא מדעת אלא הוא מדעת, כי ידוע שהפעם הבאה תגיע והבעלים מוכן לכך, משא"כ במקרה של הש"ך לא מדובר שיש מנהג רווח להתנהג כך, אלא זהו מקרה חד פעמי, ואעפ"כ הש"ך התיר אם ידוע שיהיה נוהג לבעלים בכך. ייתכן שהתוס' לא נחלקו אלא במקרה של הש"ך, אך יודו במקרים בהם רגילים לעשות כן וידוע שיעשו כן פעם נוספת. אם האמת כדברינו היה מקום לומר שאם זו מציאות שכיחה שאנשים לוקחים לעיתים בקבוקים, לכ"ע יהיה מותר לקחת ללא רשות, שהרי חברות האיסוף לא מיחו בכך מעולם, למרות שבקלות יכלו לשים שלט האומר שאסור לקחת. אך נראה שהאמרי-ברוך שכתב שלש"ך יש ראיה מהרשב"א והתוספתא הבין שהתוס' יחלקו על כך. וצ"ע.

16. וכ"פ בשו"ע הרב הלכות מציאה סעיף ד וכתב שיש להזהיר את הרבים שנכשלים בכך מחמת חסרון ידיעה.

17. ניתן להוסיף לכך את הרמב"ן במלחמות ב"מ כו, ב שעולה מדבריו שיאוש לא מועיל לגבי חפץ הנמצא ברשותו. אומנם קצה"ח בסימן רנט ס"ק א כתב שגם לפי הרמב"ן יאוש מדבר שברשותו מהני, אך גם קצה"ח מודה שבמקרה בו החפץ בחצירו וחצירו זוכה לו - בזה לא מהני יאוש.

מובא בגמ' ובשו"ע (שם) שאם בעל השדה גילה בדעתו שמקפיד על הפירות הנושרים, וכגון שתיקן מקום שיפלו אליו ומשם מתכנן לאוספם - אסור לקחתם אפילו אחר שנשרו, וא"כ ברור שה"ה לגבי מיכל איסוף שנועד לקלוט את הבקבוקים.

ד. הוצאת בקבוק על מנת להחזיר

בברייתא (ב"מ סא,ב) כתוב שאסור לגנוב על מנת למיקט. הב"י כתב שהטור פירש שאסור לגנוב על מנת להחזיר וכ"פ השו"ע (חו"מ שמח,א וסמ"ע שם ס"ק א). עוד כתב השו"ע (שנט,ה) שאפילו הלוקח בשאלה שלא לדעת בעלים נקרא גזלן. ועוד כתב (שסג,ה) שמי שגזל חפץ, השתמש בו ואח"כ החזירו - עבר בלא תעשה. נמצא שאין לקחת בקבוק ולהשתמש בו ללא רשות, אע"פ שבדעתו להשיבו אחר השימוש.

הגמ' (ב"ק ס,ב) מבררת מה בקשת דוד: "מי ישקני מים וכו'". אחד ההסברים הוא: ... קא מיבעיא להו: מהו ליטול גדישין של שעורין דישראל ליתן לפני בהמתו, על מנת לשלם גדישין של עדשים דפלשתים? שלחו ליה: "חבול ישיב רשע גזילה ישלם", אף על פי שגזילה משלם - רשע הוא. אבל אתה מלך אתה, ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו.

נמצא שלכל אדם אסור לקחת מחברו אע"פ שמחזיר במקומו דבר ששוה יותר.

אולם הרא"ש כתב (ב"ק ו,יב):

ויראה דמיירי שעדיין לא היו מזומנין. אלא רצו ליקח גדישים של שעורים דישראל ולכשיזדמן להם גדישים דעדשים דפלשתים יחזירו להם. אבל אם היו גדישין דעדשים מזומנין אפילו אין בעלי גדישין שעורים לפנינו מותר לזכות להן גדישין של עדשים על ידי אחר וליקח גדישין של שעורים דזכות הוא לו דעדשים עדיפי טפי...

הטור (שנט) הוסיף תנאי נוסף, שמותר דווקא אם ידוע שזכות הוא לו, וכגון שאותו דבר שגזל עומד לימכר, אך אין לקחת מחפצי ביתו. השו"ע (שנט,ב) כתב בסתם שאסור לגזול אפילו על מנת לשלם דבר יפה ממנו. והביא בשם יש מי שאומר את הרא"ש, שאסור דווקא אם התשלומים אינם בעין, אך אם הם בעין כיון שהם יפים מהדבר שלוקח זכות הוא להם ויזכה אותם לבעלים על ידי אחר.

הרש"ל (פרק הכונס סימן כז) והט"ז (שנט,ב) הקשו על דינו של הרא"ש מס' קושיות¹⁸ ומסיקים שאין לפסוק כרא"ש, אלא זכין אומרים רק כשיש זכות גמורה בלא חסרון, אך במקרה של הרא"ש זו אינה זכות גמורה ולכן דינו כחמסן, אלא שהט"ז מסיים שאם הוא צורך גדול יש להקל ולקחת ע"מ לשלם, ומסתמא ניחא לבעלים לעשות מצווה בממונם, ובכה"ג מותר אפילו אם לא משלם בפירות יותר יפים.

בקצות-החושן (שנט ס"ק א) כתב שקושיית המהרש"ל מחמסן אינה קשה, מפני שבחמסן הבעלים עומד כאן ואומר שאינו מעוניין, משא"כ כשאינו כאן מסתמא נוח לו וזכין לו, ובאמת אם אח"כ יאמר שאינו מעוניין ודאי שחייבים להחזיר לו. עוד כתב קצה"ח שלפי ביאור הש"ך (ס"ק ד) בטור לא קשה קושיית המהרש"ל. הש"ך ביאר שלדעת

18. קושיות הט"ז והרש"ל: א. אולי ניחא לבעלים דווקא בשעורים שעמלו עליהם? ב. הרי המוכר חומץ ונמצא יין המכר בטל מפני שיש מי שמעדיף חומץ? ג. המקדש בכסף ונמצא זהב אינה מקודשת מפני שיש מי שתעדיף כסף. ד. הרי אסור לקחת בהמת חבירו אע"פ שעומדת להשכרה ואם עשה כן יכולים הבעלים לדרוש את הפחת כדין גזלן? ה. חמסן אסור אע"פ דיהיב דמי, ומשמע שגם אם משלם ביותר דמים אסור?

הטור הרא"ש מתיר דווקא כשידוע שהשעורים עומדים למכירה, ולפי"ז מתורצת קושיית הרש"ל שהרי בחמסן מדובר שהחפץ אינו עומד למכירה. אולם קצה"ח עצמו כתב שפשטות דברי הטור הם אף כשלא ידוע שהחפצים עומדים למכירה, אלא גם בסתמא מותר, מפני שאדם עומד למכרם אם יתנו לו כפליים מערכם, ודווקא חפצי ביתו אסור בסתמא.

הפתחי-תשובה (שנט ס"ק ג) הביא תשובת בית-אפרים (סי' מט) שדן במקרה שאומן קיבל כסף וכד' וכעת צריך להשתמש בזה לעצמו ויש לו לשלם דבר כזה לבעלים. הבית-אפרים כתב שפשוט שמותר וגם הרש"ל אסר דווקא כשמשלם במין אחר, שמא לא נוח לו בכך, אך כשמשלם בדיוק באותו דבר מסתמא אין הקפדה ולכ"ע מותר.

הב"ח הקשה מדוע בסי' שמח נפסק שאסור לגנוב ע"מ לשלם כפל, ואילו כאן מותר לשלם ביותר טוב מדין זכין? ותירץ שמה שאסור שם הוא מחשש שירגיל בכך והוא רק באופן שעושה בסתר וחפצי חברו מצויים לו תמיד, משא"כ כאן שהוא בגלוי ובאופן חד-פעמי. הש"ך כתב שתירוצו דחוק ותירץ ששם מדובר שלא מזכה לו מיד ע"י אחר, אך אם מזכה לו מיד ע"י אחר לא מקרי גניבה כיון שהאחר יודע מזה.

נמצא שבמקרה שלוקח בקבוק זול יותר ובמקומו משליך עכשיו בקבוק אחר ששווה יותר¹⁹ לדעת הרא"ש מותר.²⁰ גם במקרה שהבקבוק שווה אותו הדבר²¹ יהיה מותר לפי מה שביאר הבית-אפרים. במקרה שאין בקבוק מזומן בידו ומתכנן להחזיר אח"כ בקבוק אחר (אפילו ששווה יותר) אפילו לדעת הרא"ש אסור. במקרה שלוקח בקבוק ששווה יותר ובמקומו שם בקבוק ששווה פחות לכ"ע אסור.

ה. אם כבר עבר ולקח כיצד ישיב?

התבאר לעיל שאסור לקחת בקבוק ללא רשות. מי שכבר עבר ולקח יתקשר לחברת האיסוף ויבקש מחילה. במידה ולא יכול להשיגם נראה לכאורה שאם לקח בקבוק שחייב בפקדון ויש בו שו"פ חייב להשיבו, ודווקא למיכל השייך לאותה החברה. מכיון שהבעלים אינם יודעים מהלקיחה א"צ דעת בעלים בהשבה (שו"ע חו"מ שנה, א).

בבקבוק פלסטיק שאין עליו דמי פיקדון אין חיוב להשיבו שהרי אינו שו"פ. גם אם לקח מספר בקבוקים באופן שיחד שווים פרוטה, נראה מהפנ"י (קידושין מו, הביאו האמרי-ברוך בסי' שנט) שאינו חייב להחזיר מפני שקמא קמא מחיל. אם מסיבה כלשהי לא מתאפשר להחזיר, נראה שניתן להקל על סמך מה שכתבנו בהערה 13, שמא שתיקתן של חברות האיסוף כמוה כהסכמה מפורשת. אם חברת האיסוף אינה ממיינת בין הבקבוקים החייבים בפיקדון לאלו שאינם חייבים, גם בקבוק החייב בפיקדון אינו שווה פרוטה (לבעליו) וממילא מסתבר שאין בו דין השבה.²²

19. יש להעיר ששווי הבקבוק לא נקבע לפי הגודל, שהרי בקבוקים עד ליטר וחצי חייבים בפקדון ומליטר וחצי ומעלה לא חייבים בפקדון ומקבלים עליהם פחות כסף. לכן מותר לקחת בקבוק ליטר וחצי ובמקומו לשים בקבוק קטן, ולהיפך אסור. כמובן שכל זה במידה וחברת האיסוף ממיינת בין הבקבוקים החייבים בפיקדון לאלו שאינם חייבים בפיקדון, אך אם אינם ממיינים ביניהם - ככל שהבקבוק שוקל יותר שוויו גדול יותר.

20. נראה שכאן גם הט"ז והרש"ל יודו שהרי אין כאן שום צד של חסרון.

21. ותיכנן מציאות כזו כגון שרוצה לקחת בקבוק במצב טוב ולשים במקומו בקבוק מקומט.

22. ואע"פ שבעולם הוא שו"פ, מ"מ לבעליו אינו שו"פ ומסתבר שהולכים בזה אחר הבעלים, שהרי הטעם לכך שבפחות משו"פ אין חיוב השבה הוא שודאי מוחל, וא"כ מסתבר שאם כלפי הבעלים אינו שו"פ ודאי מוחל ולא אכפת לו שבעולם שו"פ. אך צ"ע בזה שכן לעת עתה לא מצאתי מקור מפורש לכך.

ו. חפצים המונחים לצד מיכל המחזור

לעיתים מונחים החפצים ליד המיכל.²³ במקרה זה בעל המיכל לא זכה בחפץ בקניין חצר, אך עדיין יש לעיין אם מותר לקחתו, משום שאם כוונת המניח היתה להקנותו לבעל המיכל לצורך מחזורו, עדיין בבעלות המניח ולכאורה אסור לקחתו.²⁴ אך נראה לענ"ד פשוט שגם אם נאמר שבעל החפץ הניחו שם מטעמי איכות הסביבה וכד', אין כוונתו להקנות דווקא לבעל המיכל ולשלול מיתר האנשים את הזכות לזכות בחפץ, שהרי גם אם אדם אחר יקח את החפץ וישתמש בו, זה עצמו מחזור. בנוסף, ההנחה ברחוב במקום שכל אחד יכול לקחתו, זו אבדה מדעת שדינה הפקר. אומנם באבדה מדעת נחלקו הראשונים, לדעת הרמב"ם (גזלה יא,יא) המאבד ממונו לדעת כגון שהשליך כיסו לרה"ר אין נזקקין לו, דהיינו שאינו זקוק להחזיר את האבדה לבעליה אך אסור למוצא ליטלה. הטור (ח"מ רסא, ד) השיג על הרמב"ם וכתב שאין דבריו נראים, דאבדה מדעת הוי הפקר, והב"י (שם) כתב שאין דברי הטור נראים, שהרי בשביל שאינו חושש לפקח על נכסיו לא נאמר שהפקירם. השו"ע (ח"מ רסא, ד) והב"ח פסקו כרמב"ם, והרמ"א (שם) פסק כטור, וכ"פ הש"ך (שם ס"ק ג ובסימן רס ס"ק לג).

לכאורה לדעת הרמב"ם, השו"ע והב"ח יהיה אסור ליטול לעצמו את החפץ המושלך ליד מיכל המחזור, ואילו לדעת הטור הרמ"א והש"ך יהיה מותר.

אך לענ"ד נראה שבמקרה זה ברור שהרמב"ם יודה שהוי הפקר, שהרי ודאי שכל כוונתו להפקיר ואין לו עוד שום עניין בחפץ. כן מבואר בש"ך (רסא ס"ק ג ו - רס ס"ק לג) שגם לפי הרמב"ם יש לחלק בין משליך כיס לרה"ר לבין מקרה של אשפה העשויה להיפנות, ששם הדין הוא שהוי הפקר ומותר למוצא. כן נראה גם מהרמ"א בסימן רס, יא, שם הביא השו"ע את לשון הרמב"ם²⁵ לגבי מוצא כלי באשפה, והרמ"א הוסיף את דעת הטור, שאם מתחילה האשפה עשויה ליפנות הרי זו אבדה מדעת והיא של מוצא. ונראה שהרמ"א הבין שהרמב"ם לא חולק על כך ולכן לא כתב בלשון י"א.²⁶ כך גם עולה מדברי הנתיבות (רסא ס"ק א).

ז. חפץ שאינו בר-מחזור שהושלך לתוך מיכל המחזור

כתוב במשנה (ב"מ כה,ב) שהמוצא בגל ובכותל ישן הרי אלו שלו. ובגמ' (שם) מבואר הטעם מפני שיכול המוצא לומר לבעל הגל והכותל שהחפץ שמצא היה שייך לאמוריים הראשונים. הראשונים²⁷ הקשו מדוע המציאה שייכת למוצא, והרי חצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו, ומדוע שלא תזכה עבור בעל הכותל? התוס' (ב"מ כו,א) תירצו "וי"ל דאין חצר קונה בדבר שיכול להיות שלא ימצאנו לעולם כמו הכא שהוא מוצנע בעובי הכותל...". המרדכי (ב"מ רנח-רס) תירץ באחד התירוצים שאין חצירו קונה לו אלא בדבר הרגיל לבוא לשם, ודווקא אם מעלה בדעתו שהמציאה תגיע לחצירו, משא"כ במקרים בהם לא עולה

23. לפי מה שנאמר לי זה מצוי במכלי איסוף של בגדים.

24. יש להעיר שגם על הצד שמפקיר, דעת קצה"ח (רעג ס"ק א) בשיטת הרמב"ם ורש"י היא שעדיין החפץ המופקר לא יוצא מרשות המפקיר אלא נחשב ברשותו עד שיזכה בו אחר. (ונפ"מ במקרה שהפקיר ומת, שלדעת קצה"ח החפץ יהיה שייך ליורשים) אך האחרונים הקשו על קצה"ח. עיין שערי-יושר (ה,כג). מ"מ לענייננו אין בזה נפ"מ שהרי גם לפי קצה"ח מותר לכולם לזכות בזה אלא שזוכים מרשות הבעלים.

25. שהשמיט את הדין שבמקרה שהאשפה עשויה ליפנות זו אבדה מדעת.

26. אומנם הסמ"ע (רס ס"ק נד) תמה על הרמ"א שלא כתב בלשון מחלוקת וכתב שבוה ערבב את דעת הטור עם דעת הרמב"ם. אולם לענ"ד נראה שהרמ"א לא עירבב אלא כתב כן בצורה מכוונת מפני שבוה הרמב"ם יודה, כפי שכתב הש"ך ס"ק לג.

27. תוס' שם כו,א, רא"ש ב"מ ב,ט, מרדכי ב"מ ס' רנח ורמב"ם גזילה טז,ח.

כלל על דעתו שיש בחצירו מציאה. הרמ"א (רסח, ג) כתב "אין חצירו קונה לו אלא בידוע במציאה או דאסיק אדעתיה, אבל בדבר שאינו רגיל לבוא אין חצירו קונה לו..." בפשטות נראה שפסק כמרדכי. אולם הנתיבות (רסח ס"ק ג) הקשה על דין זה ומסיק (גם בדעת הרמ"א והמרדכי) שהעיקר כתוס' שחצר לא זוכה לבעליה דווקא במקרה שיש אפשרות שהחפץ כלל לא ימצא וייתכן שלעולם לא יגיע לידי בעל החצר.

בנוגע לשאלתנו, מפשט דברי הרמ"א נראה שהמיכל לא זוכה לבעליו בחפץ שלא אמור להיות בו (גם אם הוא כן עתיד להימצא) ולכן המיכל לא יזכה עבור בעליו בחפץ שאינו מיועד למחזור. נראה שגם הנתיבות יודה כאן, מפני שבעלי המיכל לא עשויים למצוא את אותם החפצים. גם אם נאמר שהפועל שיפנה את תכולת המיכל כן עתיד לגלות את החפץ, מ"מ הוא יקחנו לעצמו, נמצא א"כ שבעל המיכל לעולם לא עתיד לגלות את המציאה. לכן, במקרה שמצא מציאה במכלי האיסוף מציאה זו לא נקנתה לבעל המיכל בקניין חצר.²⁸

ח. סיכום

1. מכלי המחזור השונים זוכים עבור בעליהם (חברת האיסוף, העירייה או הרשות המקומית) בקניין חצר, ולכן אין לקחת מתוכם ללא רשות.
2. נראה שבקשת רשות מנציג העונה למס' טלפון שרשום על המיכל מועילה.
3. אין להתיר לקחת ללא רשות בטענה שהבקבוק אינו שווה פרוטה.
4. אין להתיר לקחת ללא רשות בטענה שמסתמא לא מקפידים, מפני שאין בזה ודאות וייתכן שיש כאלו שכן מקפידים.
5. גם כאשר ברור שבעלי החברה אינם מקפידים, יש לחוש לדעת התוס' שאוסרים מכיון שיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש.
6. במקרים בהם חברת האיסוף מרויחה רק על פי משקל - מותר לקחת בקבוק או ארגז קטן ובמקומו לשים אחד יותר גדול.
7. אם עבר ולקח ללא רשות, לכתחילה יש להחזיר לאותו מיכל (במקרה שהבקבוק שו"פ). בדיעבד נראה שניתן לסמוך על כך שכיון שידוע מראש שלעיתים לוקחים בקבוקים ובכ"ז לא מוחים - משמע שמסכימים לכך ונחשב כנתינת רשות. במקרים בהם חברת האיסוף אינה ממיינת בין הבקבוקים המיועדים למחזור לאלו שאינם מיועדים למחזור ייתכן שאין חיוב השבה שהרי לבעלים אינו שו"פ.
8. מותר לקחת חפץ מיועד למחזור שנמצא ליד מיכל המחזור מכיון שמוגדר הפקר.
9. חפץ שאינו מיועד למחזור שנמצא בתוך מיכל המחזור, אין המיכל זוכה בו עבור בעליו, ולכן חלים עליו הכללים הרגילים של השבת אבדה.

28. אך עדיין אין זה אומר שבהכרח תהיה שייכת למוצאה, אלא יחולו עליה הכללים הרגילים של השבת אבדה.